

ŞAİRİN PSİKOLOJİK YÖNÜNÜ ANLAMAYA YARDIMCI OLMASI BAKIMINDAN MERSİYELER -ŞEREF HANIM ÖRNEĞİ-*

Sıtkı NAZİK**

Öz

Mersiyeler, klasik Türk edebiyatına ait bir nazım türü olup, vefat edenin arkasından söylenen duygulu şiirlerdir. Lirikmin ileri derecede hissedildiği bu tür şiirlerden, az da olsa, şairin psikolojisini anlamak mümkündür. Çalışmanın konusu, mersiyeler bağlamında şairin psikolojik yönünü tahlil etmektir. Ancak çalışmanın kapsamı *Şeref Hanım Divanı*'nda geçen mersiyeler ile sınırlanmıştır. Çünkü duygusallığın hat safhada olduğu mersiye türünde şöhret bulmuş olan Şeref Hanım'ın, kadın olmasının da etkisiyle, psikolojik yönünün daha iyi tespit edilebileceği düşünülmüştür. Çalışmanın amacı ise hem şairin psikolojisinin hem de söz konusu tür ile birlikte klasik şiirin psikolojisiyle irtibatlı yönünün daha yakından tanınmasını sağlamaktır. *Şeref Hanım Divanı*'daki mersiyelerden seçilen şiirler, konu bütünlüğü de göz önünde bulundurularak, yorumlanmaya çalışılmıştır. Şairin duygularının ağır bastığı şiirlerin örnek olarak tercih edilmesine özen gösterilmiştir. Örnek şiirlerin, günümüz Türkçesiyle birebir karşılığının verilip düz cümle halinde aktarılmasından ziyade, ne mana ifade ettikleri üzerinde durulmuş, bir bakıma bu çalışmada anlama dayalı şerh yöntemi uygulanmıştır. Mersiyeler, sevilen birinin ölümüne duyulan üzüntü ve acıyı, bu ölüme sebep olanlar varsa, onlara karşı beslenen kin ve öfkeyi ifade eden şiirler olduğu için, şairin psikolojisinin sadece hüznün ve nefretle irtibatlı yönlerini tanıtmamıza olanak sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, mersiye, Şeref Hanım, divan, psikoloji

ELEGIES FOR UNDERSTANDING THE PSYCHOLOGICAL STATE OF POETS -EXAMPLE OF ŞEREF HANIM-

Abstract

Elegies are a poetry genre of classical Turkish literature and they are filled with emotion and sung over dead people. It is, even a little, possible to understand the poet's psychological state from those poems in which lyricism is highly felt. The subject of this study is to analyze the psychological state of the poet in the context of elegies. However, the scope of the study is limited to the elegies in *Şeref Hanım Divanı*. Because, it is easier to detect the psychological state of Şeref Hanım, as she is a lady, who became famous in elegy genre. The purpose of the study is to ensure that both the poet's psychology and the psychological aspect of classical poetry are recognized more closely together with the aforementioned genre. The poems selected among the elegies of *Şeref Hanım Divanı* have been rendered in this study by considering the subject integrity. The poems that were analyzed in this study are the ones that carry

* Makalenin Geliş Tarihi: 20.05.2016, Kabul Tarihi: 06.11.2016

** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ/Türkiye, snazik@firat.edu.tr; n.sitki@hotmail.com

Şeref Hanım's intensive emotions and feelings. Rather than transmitting the sample poems with direct sentences through present Turkish language, the study is focused on their meanings, in one respect; meaning-based annotation method is applied in this study. As the elegy is genre of poems expressing sadness and pain for the death of a loved one, grudge and anger developed against the ones causing death, if there is any, the elegy has enabled us to recognize only the sadness and hatred aspects of the poet's psychology.

Keywords: Classical Turkish poetry, elegy, Şeref Hanım, divan, psychology

1. Giriş

Klasik Türk edebiyatına ait türlerden biri olan “mersiye”, ölünün ardından söylenen hüznün ve övgü dolu şiirlerdir (İsen, 1994: 2). Arapçada “(ölüyü) anmak, yâd etmek, iyiliklerini sayıp dökmek” anlamındaki *resâ* kelimesinden türemiş olan mersiye (Mutçalı, 1995: 309), terim olarak da ölen biri için duyulan üzüntüyü dile getirmek, onun iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini göstermek üzere yazılan lirik şiirlere verilen isimdir. Bir bakıma deruni bir elemin dışı vurulduğu (İsen, 1994: 3), dolayısıyla lirik anlatımın hâkim olduğu bu tür ile bir kimsenin ölümü üzerine yaşanan üzüntü ve acı ifade edilmiş olmaktadır (Pala, 2009: 306).

Ölüm düşüncesi insan zihnini tarih boyunca fazlasıyla meşgul eden temel meselelerden biri olmuştur (İsen, 1994: 1). Çok sevilen birinin artık geriye döndürülmesi mümkün olmayacak bir biçimde kaybedilmesi karşısında tüm insanlar benzer tepkiler göstermişlerdir. Bu tepkiler farklı ad ve tarzlarda olsa da, muhtevası ortak bir tür doğurmuştur (İsen, 1994: 3). Buna göre ölen kişinin ardından ona karşı övgü dolu sözlerin söylendiği ve kaybedilişinden ötürü üzüntünün dile getirildiği şiirlere Arap, Fars ve Türk edebiyatında mersiye denilmiştir (Yahya Kaçar, 2013: 241).

Bütün milletlerde olduğu gibi, Türklerde de ölüm karşısında hissedilen duygular, toplumun kültürünü yansıtır bir biçimde ifade edilegelmiştir. Nitekim gelenek, eski Türklerde de ölünün arkasından ağlayarak manzumeler söyleme, onun meziyetlerini, yaptığı işleri ve kahramanlıkları sayıp dökme şeklinde tezahür etmiştir (Zavotçu, 1999: 172). Dolayısıyla bir ölünün ardından duyulan üzüntüyü anlatmak için şiir yazma geleneği edebiyatımızda çok eskiden beri vardır. İslamiyetten önceki Türk edebiyatında yazılmış bu tür şiirlere “sagu”, İslamiyet'in etkisi altında gelişen halk edebiyatındakilere “ağıt”, eski Türk edebiyatındakilere de “mersiye” denmiştir (Yerdelen, 1999: 133).

İnsanoğlunun manzume olarak söylediği ilk edebi ürünün bu türe ait olduğu belirtilmektedir (İsen, 1994: 3). Nitekim Hz. Âdem'in, oğullarından Kabil'in Habil'i öldürmesi üzerine yaşadığı ıstırapı ifade etmek amacıyla Süryanice söylediği mersiye tarzındaki birkaç beyit, kaynaklarda ilk mersiye, dolayısıyla ilk şiir olarak geçmektedir (İsen, 1999: 7). Latifi ve Âşık Çelebi tezkirelerinin mukaddimelerinde geniş

şekilde yer alan ve benzer ifadelerle işlenen bu husus, insanoğlunun, yaratılışından itibaren ölüm karşısındaki acizliğini dile getirmesi bakımından dikkate değerdir (Zavotçu, 1999: 169).

Mersiyelerde, başta kaside olmak üzere gazel, kıta, rubaî, müseddes ve mesnevi gibi nazım şekilleri kullanılmıştır. Ama mersiye İran edebiyatında zamanla terkib-bend ve tercî-bend nazım şekliyle yazılır olmuş, artık mersiyenin ruhuna en uygun nazım şekilleri olarak adeta bunlar kabul görmüştür (İsen, 1994: 8).

Mersiyelerde, “ölenlerin matemi, yakınların veya dostların taziyesi, toplumun önde gelenlerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, din ulularının -özellikle de Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerinin- anılması, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır ve metanete davet edilmesi” gibi konular ele alınmaktadır (İsen, 1994: 3). Başka konuları da ihtiva etmekle beraber, mersiyelerde asıl amaçlanan, ölenin kaybedilmesinden doğan üzüntüyü dile getirmektir (İsen, 1994: 28). Nitekim insanoğlu bir taraftan gözyaşı dökerek sevip saydığı kişilerden ayrılmanın verdiği acıyı dindirmeye çalışırken, bir yandan da mersiyeler aracılığıyla acısını ifade ederek teselli bulmaya çalışmıştır (Selçuk, 2015: 9-10).

Mersiyelerin, insanların duyuş, düşünüş ve davranışlarını ele alan ve ruhsal yaşamı inceleyen bir bilim olarak da tanımlanan psikoloji (Balkış Baymur, 2014: 1) ile bağlantısı bulunmaktadır. Nitekim ölümün ve ölen kişinin bahse konu olduğu mersiyelerde, lirik anlatımın ağır basması ve duygusallığın yoğun olarak yaşanması nedeniyle şairin psikolojik yönünün daha fazla hissedildiğini söylemek mümkündür. Ancak şair merkezli yaklaşımla değil, okur ve metin merkezli yaklaşımlar sayesinde, şairin psikolojisinin -bir nebze olsun- anlaşılabilirliğini belirtmek gerekmektedir. Zira şiiri yazarken, şairin hangi ruh hali içerisinde bulunduğunu bilme olanağı yoktur. Dolayısıyla bir okur olarak eldeki metinden hareketle şair hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Öte yandan bizzat şairle yüz yüze gelinse dahi, insanoğlu duyuş ve düşüncelerini gizleyebilen bir varlık olduğu için, bu bile şairin psikolojik yönünü tam manasıyla ortaya koymaya yetmemektedir. Hâsılı, şairin psikolojisi hakkında bilgi verirken, çok da kesin teşhisler koyma imkânımızın olmadığını, birtakım verilerden hareketle onu biraz daha yakından tanıyabileceğimizi ifade etmek durumundayız.

2. Şeref Hanım ve Mersiyeleri

XIX. yüzyılın kadın şairlerinden Şeref Hanım, Nebil Bey’in kızı olup, hicri 1224 (1809)’te doğarak varlık âleminin süsüne süs katmıştır (Fatîm: 240; Şemseddîn Sâmî, 1996: 2850). Babası müderris ve şair olan Şeref Hanım’ın doğum yeri hakkında kesin bilgi olmamakla beraber, büyük bir ihtimalle o, İstanbul’da doğup büyümüş ve hayatını orada devam ettirmiştir (Arslan, 2011: 12-13). Tarikat itibarıyla Mevlevî meşrep ve aynı zamanda Kadirî muhibbi olan Şeref Hanım, Yenikapı Mevlevîhanesi

şeyhi Osman Selahaddin Dede'ye intisap etmiştir. 1861 yılında 53 yaşında iken vefat eden Şeref Hanım'ın, "Şeref nesl-i şerifinden kemine ümmetindedir..." , "... Sana ümmet olam evlâd olam hem..." , "Nesl-i Peygamber-i hazret olayım/Ya'ni evlâd u hem ümmet olayım" şeklindeki ifadelerinden hareketle Hz. Muhammed'in soyundan olduğu anlaşılmaktadır (Arslan, 2011: 15-16).

Aile çevresindeki sanat ve kültür atmosferi içinde kendini yetiştiren Şeref Hanım'ın divanı vardır. Divan hem içerik hem de dil ve ifade özellikleri yönünden hanım şairler arasında Şeref Hanım'a önemli bir yer kazandırmıştır. Dili gayet anlaşılır olan şairin, aruz veznine hâkimiyeti, kusursuz söyleyişi, duygu ve hayal inceliği itibarıyla dönemindeki şairlerin çoğundan daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür (Ünver, 1988: 148). O, birçok şair yetiştirmiş olan aile çevresinden aldığı kültürü, şiir bilgisi ve zevkini şiirlerinde yansıtan önemli bir isimdir. Klasik Türk şiirinin hemen her nazım şeklinde ve türünde manzumeler yazmıştır (Arslan, 2011: 24).

Şeref Hanım'ın divanındaki birçok şiirde zekâ, espri bazen de bu esprilerin altında gizlenen sitem görülmektedir. Bu tür beyitlerin altında bir de belli belirsiz hüznü kendini hissettirmektedir (Arslan, 2011: 35). Şeref Hanım'ın Nedim tarzı şuh ve şen söyleyişlerinin yanında, Nabi ve Koca Ragıp Paşa tarzında söylediği bazı beyitlere de eserinde rastlanmaktadır (Arslan, 2011: 39).

Şeref Hanım hakkında bilgi veren kaynaklar, onun etkileyici ve güzel mersiyelerinin olduğunu belirtmektedirler (Şemseddin Sâmî, 1996: 2850; Bursalı Mehmed Tahir, 2009: II/266).¹ Âl-i Abâ'ya olan muhabbetinden, Kerbelâ hadisesinin ruhunda açtığı onulmaz teessürden ve acılardan dolayı yaşadığı sürece her sene bir "Kerbelâ Mersiyesi" yazacağını ifade eden Şeref Hanım'ın bir mersiye şairi olduğunu söylemek mümkündür (Arslan, 2011: 48-49). Çalışmaya örneklik teşkil etmesi bakımından Şeref Hanım'ın seçilmesinde, hem şairin kadın olmasının hem de mersiye şairi olarak tanınmasının etkisi vardır. Zira söz konusu divanda 16 tane mersiye bulunmaktadır. Bu mersiyelelerde, şairin kadın oluşunun da etkisiyle, duygusallığın hat safhada yaşandığı gözlemlenmektedir.

Sultân Mahmûd (2. Terkîb-bend), kardeşi (3. Terkîb-bend), Bedri Bey'in hanımı (4. Terkîb-bend) ve Cemâleddin Efendi'nin kızı için (Tercî-bend) de mersiye yazmış olan Şeref Hanım'ın divanındaki mersiyeleler ağırlıklı olarak Kerbelâ Mersiyeleleridir. Âl-i Abâ'ya, Hz. Ali ve çocuklarına karşı aşırı derecedeki bağlılığını her fırsatta dile getiren şair, özellikle kendisini çok etkileyen Kerbelâ hadisesini hep hatırlamış, bu hadisenin ruhunda açtığı derin yaraların ve çektiği ıstırapların ifadesi olan birçok mersiye kaleme almıştır (Arslan, 2011: 98). Dolayısıyla şairin yazmış olduğu Kerbelâ Mersiyelelerinin, onunla ilgili psikolojik tahliller yapma açısından önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

3. Mersiyeleri Bağlamında Şeref Hanım'ın Psikolojik Yönü

Her canlının kaçınılmaz sonu olan ölüm, hem onun yaklaştığını ve yaşandığı anı idrak etmek hem de kendisini ve sonrasını düşünmek bakımından insanoğlu için ayrı bir öneme sahiptir. Sevileni, sevenlerinden ayıran bu köprü, dünya denen hayat nehrinin bu tarafında kalanlar için hüznün vadisinin duygu selleriyle dolup taşmasına sebep olan acı bir gerçeği ifade etmektedir. Özellikle çok kritik ve beklenmedik bir anda yaşanan ayrılmalar, seven cephesinde ziyadesiyle derin oyuklar açabilmekte ve sarsıcı yıkımlar oluşturabilmektedir. Derdin, insanı söyletmesi misali, şairler de kaybedilen biri için duydukları üzüntüyü fırsat buldukça şiirleriyle dile getirmektedirler.

Klasik Türk edebiyatı alanında mersiyeleriyle ün yapmış bir şair olan Şeref Hanım'ın -hem kadın oluşu hem de mersiye türünün kendine has özellikleri itibarıyla- psikolojisini daha iyi tanımak mümkündür. Nitekim şairin kendisi, mersiyelerinin, gönlünden gelen duyguların ve çektiği ıstırapların bir tezahürü olduğunu söylemekte ve mersiyelerinde son derece duygusal davranmaktadır (Arslan, 2011: 99, 103). Bu bağlamda duygusal yönüne vurgu yaparak mersiyeyle dair sözlerinin değeri konusunda mütevazı davranan şair, birkaç beyit ile söylediği şiire mersiye demeye haddinde bulunamayacağını, bu söylenenin, gönlünün ahının eseri ve sinesine ait bir parça olduğunu ifade etmektedir:

“Birkaç ebyât ile haddim mi demek mersiye
Eser-i âh-ı dil ü şerha-i sinemdir bu” (Arslan, 2011: 127)

Emevî hükümdarlarından Yezid b. Muâviye döneminde (680-684), “Hz. Hüseyin'in ve yanındakilerin şehit edilmesi (680)”, “Medine'nin önde gelenlerinin öldürüldüğü ve şehrin yağmalandığı Harre Savaşı (683)” ve “Mekke'nin kuşatma altına alınması (683)” gibi üç önemli ve üzücü olay vuku bulmuştur (Sarıçam ve Aycan, 1993: 28-35). Hatta Hz. Osman (656) ile Hz. Ali'nin (661) şehit edilmeleri ve Hz. Hasan'ın şüpheli ölümü de dâhil edilirse, İslâm tarihinde trajik olaylar zinciri çok daha önceki yıllara dayanmaktadır. Dâhili ve harici fitne unsurlarıyla beslenen bu olaylar, Müslümanların vicdanında derin izler bırakmıştır. Bunların arasında bilhassa 10 Muharrem 61'de Hz. Hüseyin'in şehadeti, Müslümanlar nezdinde onulmaz yaralar açmış ve 10 Muharrem, bilhassa Şii Müslümanlar tarafından bir yas günü olarak her yıl anılır hale gelmiştir (Kalkışım, 2008: 195). Bu ve buna benzer olayların yaşandığı bir ay olmasından ötürü Muharrem ayı, Müslümanların hafızasında mühim bir yer edinmiştir. Hz. Âl-i Aba'nın muhibbi olmanın bir sonucu (Arslan, 2011: 295), yaşanan söz konusu hüznün ve kederin de bir yansıması olarak, “Muharrem ayı geldi, ey gönül ve can ağlamaz mısın? Matem zamanıdır, gece gündüz ağlamaz mısın?” diyen şair, böyle bir matem zamanında gözünün yaşına bir sınırın, ettiği yanıp yakınmalara da bir nihayetin olmayacağını vurgulamaktadır:

“Geldi Muharrem ey dil ü cân ağlamaz mısın
Mâtem zamânı rûz u şebân ağlamaz mısın” (Arslan, 2011: 122)

“Dem-i mâtemde gözüm yaşına gâyet mi olur
İtdigim nâle vü feryâda nihâyet mi olur” (Arslan, 2011: 127)

Çağrışım, önceki öğrenilenlerin tekrar hatırlanmasını sağlamakta veya aralarındaki bağdan ötürü fikir, nesne ve olaylardan birinin bilinç alanına gelmesiyle diğerini de bilinç alanına çekmektedir. Çağrışımın ilkelerinden biri zamanda yakınlık olup, zaman bakımından birbirine yakın olan şeyler birbirini hatırlatmaktadır (Balıkış Baymur, 2014: 166). Buna göre, Muharrem ayı vesilesiyle yoğun olarak duygu seline kapıldığı ifade edilen (Arslan, 2011: 100) Şeref Hanım’ın zihninde bu ay, bir çağrışım oluşturmakta ve ona Kerbelâ olayını hatırlatmaktadır. Nitekim Muharrem ayı geldiğinde gizli derdinin açığa çıkmasını, işinin ah u zar olmasını, ağzından ateşlerin saçılmasını ve gözyaşının sahilsiz umman olmasını isteyen şair; gönül yarasını izhar eylediğini, elem tufanının baştan aştığını ve gamın çoşup köpürdüğünü söylemektedir. Birbirini tamamlar nitelik arz eden ilk iki beyitte ateş unsuruna, üçüncü beyitte ise su unsuruna vurgu yapıldığı, dolayısıyla şairin, öfkesini kıvılcımlar saçan ateşle hüznünü de çoşup kabaran suyla ifade ettiği görülmektedir:

“Muharrem’dir yine derd-i nihânım âşikâr olsun
Muharrem’dir yine kârım hemîşe âh u zâr olsun

Muharrem’dir yine dâğ-ı derûnum eyledim izhâr
Muharrem’dir yine ağzımdan âteşler nisâr olsun

Elem tufânı başdan aşdı gam cûş u hurûş itdi
Muharrem’dir sirişk-i dîde bahr-i bî-kenâr olsun” (Arslan, 2011: 124)

Klasik Türk şiirinde, Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit oluşunu konu edinen ve “Kerbelâ Mersiyeleri” adı verilen mersiyenin daha özel bir türü teşekkül etmiştir. Buraya atıfla şair, Kerbelâ denilen yeri hayal etmesini ve yine Muharrem’den ötürü akarsu olacak denli kanlı yaşını dökmesini gözünden istemektedir. Üstelik şair, Muharrem ayı sebebiyle gözlerinin ağlamasını ve matem olduğu için gözü yaşını kana gark eylesini kendine salık vermektedir. Kanlı yaşıyla gözünün tufan şeklini almasını, ahının ateşinin bütün dünyayı yakıp kavurmasını talep etmektedir. Beyitlerde geçen “kanlı gözyaşı”, “âteş-i âh” ve “sûzân” ifadeleri kırmızı rengin hâkim olduğu bir tablo oluşturmaktadır. Kırmızı renk ise yüzdeki sıkıntıyı, kızgınlığı, öfkeyi ve hırsı/tutkuyu simgelemekte olup (Ferber, 2007: 169), şairin yaşadığı kızgınlık ve öfkenin ne derece şiddetli olduğu böylece anlaşılmalıdır. Hatta sıcak renklerden biri olan kırmızı renge vurgu yapan şair, bu vesileyle yüreğindeki harareti adeta okuyucuya da hissettirmektedir:

“Zemîn-i Kerbelâ’yı al hayâle ey gözüm şimdi
Muharrem’dir yine dök kanlı yaşın cûy-bâr olsun” (Arslan, 2011: 124)

“Ağla ey dîdelerim mâh-ı Muharremdir bu
Kana ğark eyle gözüm yaşını matemdir bu” (Arslan, 2011: 125)

“Kanlı yaşıyla gözüm hem-şekl-i tûfân eylesin
Âteş-i âhım bütün dünyâyı sûzân eylesin” (Arslan, 2011: 262)

Dönen feleğin yıkılıp yerle bir olmasını, gönlünün derinliklerinden çıkan ahının alevi ile feleğin yanmasını isteyen şair, bir tarafta yüreğindeki yangının boyutunu gözler önüne sererken, diğer taraftan da gönlünde can yakıcı bir kıssanın olduğunu ve onu ifşa edemeyeceğini söylemekte, onu duyan insan ve cinin (peri) şaşkın ve hayran olmasını beklemektedir. Çünkü yaşanan bu olay, akıl ve sorumluluk sahibi iki zümrenin de aklını başından alacak kadar elem vericidir. Üstelik ilk beyitte gök kubbenin yerle bir olmasını isteyerek yıkıcı ve karamsar bir tutum sergileyen şair, ikinci beyitte de gönlünde ve hafızasında yer edinmiş olan bir hikâyenin, kendi üzerinde bıraktığı etkinin yanı sıra, duyan herkesi de şaşkına çevireceğini ifade etmektedir. Böylece şair, duygu ve heyecanlarını içinde bulunduğu duruma göre yorumlamakta (Morgan, 2013: 211), başkalarının da bu can yakıcı kıssadan etkileneceği hükmüne varmaktadır:

“Yıkılıp çarh-ı felek hâk ile yeksân olsun
‘Alev-i âh-ı derûnum ile sûzân olsun” (Arslan, 2011: 130)

“Dilde bir kıssa-i cân-sûz var ifşâ idemem
Güş idüp ins ü perî vâlih u hayrân olsun” (Arslan, 2011: 130)

Şairin yarasının merhemi bulunmadığına göre, Lokman’a gerek kalmamaktadır. Derdinin, şaire derman olacak ilacı da yoktur. Buna göre meşhur Lokman Hekim dahi şairin derdine çare bulamayacak durumdadır. Dolayısıyla şairin derdinin devası yoktur. Devasız dert ile elbette kişi gamlanmaktadır. İnsan cinsi nasıl bu derece idraksiz olur, bu şaşılacak bir durumdur. Çünkü şifa bulma umudu olmayan hastanın, kendini iyi hissetmesini beklemek boşunadır. Nitekim “oldu ile öldü”ye çarenin bulunamayacağı bilinen bir gerçektir. Her ne kadar şair, Hz. Hüseyin’e böyle bir ölümün reva görülmesini kabullenemese de, olan olmuştur. Bu onulmaz dertten ötürü ümitsiz bir hale bürünen şair, adeta genelleme yaparak derdine bir çarenin olmayışını peşinen kabullenmekte, bir bakıma önyargılı davranmaktadır:

“Yâremın merhemi yok neyleyeyim Lokman’ı
Derdimin var mı ‘ilâcı bana dermân olsun” (Arslan, 2011: 130)

“Bu devâsız dert ile elbet kişi ğam-nâk olur
Nev’-i âdem yâ nice bu rûtbe bî-idrâk olur” (Arslan, 2011: 277)

Klasik edebiyatta şairlerin en sık tekrarladıkları kelimelerden biri yeis, azap, hüznün, ıstırap gibi kalbi hallere delalet eden “âh” ünlemidir. Âşığın biraz senaryo havası taşıyan ağlayıp inlemeleri ve buna bağlı ah çekmesi, mersiyelerde daha reel bir görünüm arz etmektedir (İsen, 1994: 28). Nitekim ah çeken şair, takat ve sabrının az/kısa olmasının normal karşılanması gerektiğini ve gayret ateşiyle yandığını söylemekte, geçen zamanı anımsayıp kan ağlamasını ve ah ederek çaresizce hemen ağlamasını gönlünden istemektedir:

“Olmasın mı tâkat u sabrım kütâh
Âteş-i gayretle yandım âh âh” (Arslan, 2011: 280)

“Yâd eyleyüp geçen demi kan ağlasın gönül
Âh eylesin ne çâre hemân ağlasın gönül” (Arslan, 2011: 300)

Ölen kişinin ardından çekilen ahlar ve yakılan ağıtların bazen mübalağa derecesine vardığı da gözlemlenmektedir. Aşağıdaki beyitlerde “yüzlerce hayıf, üzüleme ve ah ah” diyen şair, ahıyla felek aynasını siyah eylemeyi, yakalar yırtarak inleme ve feryat etmeyi, bir ah ile âlemi yıkıp berbat etmeyi dilemektedir. Ah ile felek aynasının siyah olması, âşığın ahının dumanını akla getirmektedir. Ahın dumanı ile gökyüzünün siyaha boyanması ise yas havasına işaret etmektedir. Zaten siyah, sembolik çağrışımları bakımından olumsuz anlamlar yüklenmekte ve ölümü simgelemektedir (Ferber, 2007: 27). Dolayısıyla şair, siyah renge vurgu yaparak matemli oluşunu ve içinde bulunduğu olumsuz durumu ifade etmektedir:

“Sad-hayf sad-te’essüf ü sad-âh âh âh
Âhımla eyleyim felek âyînesin siyâh” (Arslan, 2011: 300)

“Yakalar çâk iderek nâle vü feryâd idelim
Yıkalım ‘âlemi bir âh ile ber-bâd idelim” (Arslan, 2011: 281)

Gözyaşı selinin yedi kat yerlere geçmesini, ahının narası ile dokuz feleğin titremesini uman şair, canının yandığını, gece gündüz feryat ve figan eylemesini, inlemesinin tesirinin gök küreyi titretmesini, yine gökyüzünün ah ile titremesini ve onun da kendi inleyen gönlü gibi viran olmasını istemektedir. Beyitlerde geçen “na’ra-i âh”, “darb-ı nâle” ve “dil-i zâr” ifadeleri, çağrışım değerleri itibariyle tırmalayıcı, sarsıcı, iz bırakıcı ve yaralayıcı imajlara kapı aralamakta, şairin çektiği ıstırapın boyutlarını gözler önüne sermektedir:

“Yedi kat yerlere geçsin yine seyl-i eşkim
Na’ra-i âhım ile nüh-felek olsun lertzân” (Arslan, 2011: 136)

“Yandı cânım rûz u şeb feryâd u efgân eylesin
Darb-ı nâlem kubbe-i eflâki lertzân eylesin” (Arslan, 2011: 262)

“Kubbe-i çarh-ı felek âh ile lertzân olsun
O da varsın dil-i zârım gibi vîrân olsun” (Arslan, 2011: 308)

Tuttuğu yas dolayısıyla şair, harap olduğunu belirtmekte ve feleğin, başkasını mutlu eylemesini, matem ayında gönlün hüzne boğulmasını istemekte; gönlünü muhatap alarak, ahının ateşiyle yine ciğer dağladığını, sabredemeyip Fırat gibi çağladığını, Muharrem ayını gördüğünü ve bu suretle kan ağladığını, matem zamanı karaları bağladığını söylemektedir. “Harap olmak, yaka yırtmak, ciğer dağlamak, kan ağlamak, karalar bağlamak” gibi ifadeler, hüznü çağrıştırmaktadır. Yine, karalar bağlamak başlı başına mateme işaret ettiği gibi, renk olarak siyah da sanat ve dinlerde umutsuzluk, günah ve yas anlamında kullanılmıştır (Akkın vd., 2004: 277). Hâsılı şair, ruh halindeki olumsuz havayı bu vesileyle aksettirmektedir:

“Ben harâb oldum felek gayriyi şâdân eylesin
Mâh-ı matemdir gönül çâk-ı girîbân eylesin” (Arslan, 2011: 262)

“Âhım odıyla yine ciğer dağlarım gönül
Sabr ıdemem Furât gibi çağlarım gönül

Gördüm meh-i Muharrem’i kan ağlarım gönül
Mâtem zamânı karaları bağlarım gönül” (Arslan, 2011: 265)

Mahzun gönlüne bunun üzerinde bir dahi böyle bir hicranın olamayacağını vurgulayan şair, hüznü kalbinin ateşine su serpmek için gönlünün, her vakit ve her zaman ağlamasını, öyle bir padişahın ayrılmaları sebebiyle, sadece kendisi değil, zemin ve zamanın da ağlamasını istemektedir. Hatta Hz. Hüseyin şehit olunca ay ve güneşin ağladığı; göklerde melekler, yerde insanoğlu, denizde ise balıkların gözyaşı döktüğü ve o günün adeta kıyametten bir gün olduğu ifade edilmekte (Sona, 2013: 83), yaşanan bu olayın ne derece tahrip edici ve yürek dağlayıcı oluşuna dikkat çekilmektedir. Öte yandan ayrılık ve kederden ötürü akıtılan gözyaşı adeta yakıcı bir özellik taşımasına rağmen, sakinleştirici bir fonksiyona da sahiptir. Bu sayede yürekteki yangın yatışmaktadır. Dolayısıyla şair de hüzne kapılan kalbine su serpmek ve yangını dindirmek için ağlamayı yeğlemektedir:

“Dil-i mahzûnuma billâh bunun fevkinde
Olamaz bir dahi hicrân ki hicrân olsun” (Arslan, 2011: 131)

“Su serpmek için âteş-i kalb-i hazinime
Her vakt ü her zamân âmân ağlasın gönül

Bir öyle pâdişâhdan ayrıldık âh âh
Bir ben değil zemîn ü zamân ağlasın gönül” (Arslan, 2011: 300)

Şair, kara günleri gören gözlerinin ağlamasını, gönlünün ayrılık ile ah eylemesini ve canının ağlamasını, o benzeri bulunmaz varlıktan ayrıldığı için dost ve

düşmanlarının dahi ağlamasını beklemektedir. Nitekim insan hayata duygusal olarak baktığında, onu kendi duygularına uygun bir halde görmektedir. Sevilen varlıklar öznel olarak değerlendirildikleri için bütün özellikleriyle eşi, benzeri bulunmayan varlıklar şeklinde görülmektedir (Yerdelen, 1999: 134). Bir sevgili konumunda düşünülen Hz. Hüseyin'den ayrılığa, kendisi dâhil, bütün herkesin ağlamasını talep eden şairin oldukça duygusal davrandığı anlaşılmaktadır:

“Gördi bu kara günleri çeşmânım ağlasın
Âh eylesin firâk ile dil cânım ağlasın

Ayrıldım ol nazîri bulunmaz vücûddan
Dostânım ağlasın bana düşmânım ağlasın” (Arslan, 2011: 303)

O can yakıcı vakit hatırlandıkça, şairin gönlüne cehennem azabı az gelmekte, gönlündeki ateşini büyük nehir dahi söndürememekte ve cehennem ateşi bile sinesinin yakıcılığından mahcup olmaktadır. Yaşanan elim hadise dolayısıyla şairin gönlünde oluşan yangın, sönmek bilmediği gibi, cehennemi dahi utandıracak düzeydedir. Beyitlerin ilkinde mübalağa, ikincisinde ise mübalağa ve tezat sanatına yer veren şair, adeta önyargılı bir tutum sergileyerek büyük bir nehrin dahi gönlündeki ateşi söndüremeyeceğini belirtmektedir. Öte yandan can yakıcı o an hatıra geldikçe şairde doğan hisler, psikolojide önceki öğrenmelerin şimdiki algıları etkilediğine dair ilkeyle (Morgan, 2013: 211) açıklanabilmektedir. Çünkü şair, Kerbelâ olayını daha önce öğrenmiştir ve zaman zaman bu üzücü olay aklına gelmekte, her hatırlayışında ruhen müteessir olmaktadır:

“Yâda geldikçe o vakt-i cân-güdâz
Gönlüme gelür ‘azâb-ı düzah az” (Arslan, 2011: 281)

“İdemez itfâ gönülde âteşim nehr-i ‘azîm
Sûz-ı sinemden benim şermendedir nâr-ı cahîm” (Arslan, 2011: 277)

Ne olursa olsun şimdiden sonra teninin toprak olmasını, meskeni cennet olsa bile bundan sonra orayı istemeyeceğini belirten şair, “âlem cennet misali imiş, varsın öyle olsun, gönlümde mutluluk olmadıktan sonra temaşa etmeyi neyleyeyim” demektedir. Görüldüğü üzere dış âlemi güzelleştiren iç âlemdir. Gönül sevinç ve neşe ile dolduğu, insanda huzur ve mutluluk olduğu vakit, dünya cennet gibi olmakta ve hayat da bir mana ifade etmektedir. Aksi takdirde dünya bütün genişliğine rağmen, gönlü rahat olmayan için orası, sahibini toprağın sığıdığı bir kabir gibidir:

“Her-çi-bâd-âbâd hâk olsun tenim şimden girü
İstemem cennet olursa meskenim şimden girü” (Arslan, 2011: 263)

“Âlem misâl-i cennet imiş tutalım benim
Gönlümde yok sürûr temâşâyı neyleyim” (Arslan, 2011: 306)

Hız. Peygamber'in nesli, Hız. Fatıma ile devam etmiş, Hız. Hasan'la gelen silsileye "şerîf" Hız. Hüseyin'le gelen silsileye ise "seyyid" denmiştir. Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in temsil ettiği iki nurani silsileden pek çok evliya çıkmıştır. Bu sebeple Kur'an ve sünnet, Âl-i beyte sevgiyi vurgulamaktadır. Âl-i beyt sevgisi, Sünnî veya Şii bütün Müslümanlarda ön plana çıkan bir husustur. Bunu, İslam coğrafyasında tarihî süreç içinde çocuklara verilen isim istatistiklerinde de gözlemek mümkündür. Camilerde ise Hulefâ-i Râşidin'in isimleri yanında Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in isimleri de yer almakta, hatta bazı yerlerde buna Hız. Fatıma da eklenmektedir (Kalkışım, 2008: 195). Bu sevginin bir yansıması olarak Şeref Hanım'ın, bilhassa Kerbelâ Mersiyelerinde çok duygusal davrandığı, Hız. Hasan ve Hüseyin'e yapılanları bir türlü içine sindiremediği görülmektedir (Arslan, 2011: 103). Nitekim aşağıdaki ilk beyitte, gönül nazara alınarak bazen Hız. Hüseyin'i bazen Hız. Hasan'ı düşünüp, ta ki göz kana gark oluncaya kadar ağlamanın kaçınılmaz olduğu söylenmektedir. İkinci beyitte ise bir kâfirin iki padişahı şehit ettiği ve bundan başka böyle gam, böyle keder, böyle musibetin olmayacağı vurgulanmaktadır:

"Gâhî Hüseyin'i geh Hasan'ı fikr idüp gönül
Tâ ğark idince çeşmini kan ağlamaz mısın" (Arslan, 2011: 122)

"Âh bir kâfir iki pâdişehi itdi şehîd
Böyle ğam böyle keder böyle musibet mi olur" (Arslan, 2011: 128)

Yezid'e hitapla, zehirle Hız. Hasan'a ne yaptığı, sonunda Hız. Hüseyin'i dahi şehit ettiği söylenmekte, zehirli su içirmek suretiyle önce Hız. Hasan'ın, ardından da Hız. Hüseyin'in muhasara altında tutularak Kerbelâ'da şehit edilmesine atf yapılmaktadır. Nitekim birine su zehir olmuş, biri de susuz bırakılarak Adn cennetine gitmiştir. Bu durum karşısında şair, hararetle tutuşmuştur ve gayret ateşinin kıvılcımlı olmasını istemektedir. Buna göre bir yangın yerine dönen şairin gönlü, adeta cehennemi dahi kıskandıracak bir düzeye ulaşmıştır:

"Zehr ile Hazret-i Hasan'a nitdin ey Yezîd
Âhir Hüseyin'i dahi şehîd itdin ey Yezîd" (Arslan, 2011: 265)

"Birine zehr olup su biri gitdi teşne-leb 'adne
Harâretle tutuşdum nâr-ı ğayret pür-şerâr olsun" (Arslan, 2011: 124)

İki güzide insanın öldürülmesine eseflenen ve medet dileyen şair, ah çekerek, Yezid'in ne cüret ile iki öndere kıydığını sorgulamakta, "ey cehennemlik! Kimsin sen, haddini bilmez misin?" deyip, Yezid'in kahriyle, iki seçkin imamın güçsüz düşmesinin imkânsız olduğunu vurgulamaktadır:

"Bilmem ne cür'et ile Yezîd âh âh âh
İtdi telef diriğ u meded iki serveri" (Arslan, 2011: 297)

“Haddini bilmez misin kimsin sen ey düzah-nişîn
Dest-i kahrınla zebûn ola İmâmeyn-i güzîn” (Arslan, 2011: 264)

İnsan, sevdiklerinin kusurlarını, sevmediklerinin ise iyi taraflarını görmekte güçlük çekmektedir (Balkış Baymur, 2014: 88, 144). Şeref Hanım’ın da bu duyguyla hareket ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim kâfir, dinsiz ve edepsiz olarak gördüğü Yezîd’e hitapla, “murdar gönlün demir midir, taş mıdır? İki cihanın şehzadesini nasıl şehit eyledin. Ümmet olan, Âl-i Resul’e böyle mi riayet eyler?” demek; dinsiz, hayâ ve imandan yoksun olan kâfirin, acaba cetlerinden de mi hiç korkup çekinmediğini sorgulamakta, Ehl-i Beyt’e yapılan saygısızlık ve reva görülen zulmün büyüklüğünü nazara sunmaktadır:

“Âhen mi taş mıdır dil-i murdârın ey Yezîd
Şeh-zâde-i dû-keveni nice eyledin şehîd” (Arslan, 2011: 298)

“Ümmet olan a kâfir ü bî-dîn ü bî-edeb
Âl-i Resul’e böyle mi eyler ri’âyeti” (Arslan, 2011: 134)

“Cedlerinden de mi hiç eylemedin havf u hirâs
‘Aceb ey kâfir-i bî-dîn ü hayâ vü îmân” (Arslan, 2011: 137)

Âl-i Abâ’ya yapılan cürmü affedemeyen şair, Kerbelâ’daki bu vahim olaya yol açanları çok ağır sıfatlarla nitelemekte ve Yezîd’e, “ahmak, akıllı yok, anîd, bed-ahlâk, bed-sîret, bî-âr u edeb, bî-dîn, bî-edeb, bî-hayâ, bî-rahm, denî, denî-tıynet, dîni yok, ebleh, Fir’avun, fûrû-mâye, gaddâr, hâin, har, hayvân, hunzîr, hûn-rîz, kâfir, kelb, kem-mâye, kîne-hâr, la’în, lâyk-ı la’net, le’im, Nemrûd, pelîd, sersem, sitemkâr, şey-tân, zâlim” gibi sıfatları yakıştırmaktadır (Arslan, 2011: 103).

Şeref Hanım’ın Yezîd’e karşı düşmanlığının bir nefret derecesinde olduğu anlaşılmaktadır. Kerbelâ gibi üzücü bir hadise, tüm inananları ve hatta bütün insanları yaralayan, yüreklerinde derin izler bırakan bir hadisedir. Şairin, biraz da kadın olma hassasiyetinin verdiği heyecanla olsa gerek, duygularına kapılarak bu nefretini şiirlerine daha ağır bir şekilde yansıttığı görülmektedir (Arslan, 2011: 103). Nitekim Hz. Peygamber’in kızının, iki şehzadeyi birden heba eylemiş olan Yezîd’in yanına bunu bırakmayacağı vurgulanmaktadır. Nemrûd ve Firavun’un dahi cesaret etmeyeceği böyle bir işe, zalim, gaddar ve kin yutucu olan Yezîd’in giriştiği, pis nefesine uyup cehennemine ala yerini mekân edindiği ve bundan ötürü ağlaması gerektiği söylenmektedir:

“Eyledin gerçi iki şeh-zâdeyi birden hebâ
Kor mı zâlim yanına Bint-i Resul-i Kibriyâ” (Arslan, 2011: 263)

“Böyle işe a zâlim ü ğaddâr u kîne-hâr
Nemrûd u Fir‘avun bile itmez cesâreti” (Arslan, 2011: 133)

“Nefs-i habîsine uyup itdin cehennem
A‘lâ yerini câ vü mekân ağlamaz mısın” (Arslan, 2011: 123)

Ona insan demenin haşa hata olduğuna, böyle isyana cesaret edenin haşa insan olmayacağına dikkat çekilmektedir. İnsan türünü Allah’ın en şerefli mahlûk kıldığı ve bu bakımdan insanın yüce bir mertebede olduğu dile getirilmekte, kendisine ve tabilerine insan denmeyeceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla âlemde en değerli varlık (*eşref-i mahlûkat*) olan insan, yaptıklarıyla hayvanlardan da daha aşağı bir derecede bulunan en aşağı (*esfel-i sâfilin*) tabakaya inmeye de aday olup, insan nazarıyla bakılmayan Yezîd buna örnek olarak gösterilmektedir:

“Dimek insân hatâdır ana hâşâ hâşâ
Böyle ‘isyâna tecâsür iden insân olsun” (Arslan, 2011: 131)

“Nev‘-i insânı Hudâ eşref-i mahlûk itdi
Hâşe-lillâh sana etbâ‘ına dinmez insân” (Arslan, 2011: 138)

“Şeref Hanım, Yezîd’e karşı olan nefretini ve düşmanlığını göstermek için yalnızca kötü ve ağır sıfatlar kullanmakla kalmamış, ona lanetler ve beddualar da yağdırmıştır. Hatta bu beddualarından sadece Yezid değil, Kerbelâ vakasının diğer sorumluları olan Şimr ve İbni Ziyâd da nasiplerini almışlardır.” (Arslan, 2011: 103). Nitekim aşağıdaki beyitlerde şair, durmaksızın Yezîd’e yine sövüp saymasını gönlünden istemekte, bu zamanın her nefes lanet ile yâd edecek zaman olduğunu söylemekte; murdar kâfir olarak nitelendirdiği İbni Ziyâd’a hitapla, “ne akla uydun da birtakım köpeğe serdar olup o şaha hücum ettin.” demekte; Şimr için de “elin ayağın kurusun, kopsun! İki âlem dilerim başına zindan olsun.” şeklinde lanet yağdırmaktadır:

“Ey gönül turma Yezîd’e yine eyle düşnâm
Her nefes la‘net ile yâd idecek demdir bu” (Arslan, 2011: 125)

“Ne ‘akla uydun ey İbni Ziyâd ey kâfir-i murdâr
Hücûm itdin o şâha bir takım kelbe olup serdâr” (Arslan, 2011: 296)

“Kurusun kopsun elin ayağın ey Şimr-i la‘în
İki ‘âlem dilerim başına zindân olsun” (Arslan, 2011: 132)

“Ah ey ebedi lanetli Şimr, ey İbni Ziyâd! Öyle kötü haslet ve kötü ahlaka yoldaşlık mı olur?” diyen şair, Kerbelâ olayının baş aktörü Yezîd’e olduğu gibi, dönemin Küfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd’a ve Hz. Hüseyin’in başını kesen Şimr’e (Şemr) (İbn Hibbân, ty.: 330) de olumsuz özellikler atfederek onlara olan tepkisini dile getirmektedir. Hatta İbni Ziyâd ile o inatçı Şimr’i nazara alarak, acaba Hakk’ın rahmetinden

ve şefaatten “ümit ederler mi?” diye sormakta, aslında böyle bir beklenti içerisine girmemeleri gerektiğini ima etmektedir:

“Âh ey Şimr-i la’în-i ebed ey İbni Ziyâd
Öyle kem-mâye bed-ahlâka refâkat mi olur” (Arslan, 2011: 128)

“Âh ‘aceb İbni Ziyâd ile ya ol Şimr-i ‘anîd
Rahmet-i Hak’dan şefâ’atdan iderler mi ümîd” (Arslan, 2011: 277)

Şeref Hanım, Ehl-i Beyt’in kanına girilmesi olayında Yezîd’le birlikte, bu üzücü hadiselerle sebep olan diğer şahısları da esefle kınamıştır. Bu itibarla hem Hz. Hasan’a hem de Hz. Hüseyin’e yapılan muameleyi göz önünde bulundurarak her iki cürümde de rol alanlara lafını esirgememiştir. Nitekim aşağıdaki beyitte Yezîd ve Mervân’ın fesat ehliyle birleşerek, iki en büyük şehzadeyi şehit eylediklerini söylemektedir. Yine zulüm ve fesadın babası olarak gördüğü Yezîd’e hitapla, “ne eyledik ne ettik ki, cümle eşkiya, alçak Şimr ve İbni Ziyâd sana uydu.” demektedir:

“İki şeh-zâde-i ‘uzmâyı şehîd eyledi âh
Birleşüp ehl-i fesâd ile Yezîd ü Mervân” (Arslan, 2011: 136)

“Neyledik nitdik ki sana ey ebû-zulm ü fesâd
Uydu cümle eşkiyâ Şimr-i habîs İbni Ziyâd” (Arslan, 2011: 263)

Kerbela vakasında parmağı olanlara isim vermeksizin de şairin beddua ve lanette bulunduğu görülmektedir. O latif cisim sahibi Hz. Hüseyin’e suikast ettiklerini söyleyen şair, onların hepsinin cehennem ateşinde yanıp kızarmasını Rabbinden niyaz etmektedir. Himmetli iki imama suikastta bulunmanın kabul olmadığını ifade etmekte, dolayısıyla o aşağılıklara lanetinin, gece ve gündüz hediye olmasını temenni etmektedir:

“Sû’-i kâsd itdiler ol cism-i latife yâ Rab
Nâr-ı dûzahda yanıp cümlesi büryân olsun” (Arslan, 2011: 132)

“İmâmeyn-i hüâmeyne olur mı sû’-i kâsd itmek
Le’îmâna hediyeye la’netim leyl ü nehâr olsun” (Arslan, 2011: 124)

Güzel bir olayın yaşanmasında öncülük eden hayır dua ile anıldığı gibi, kötü bir olaya sebep olan ise lanet ve beddualara duçar olmaktadır. Kerbelâ hadisesinin baş aktörü Yezîd olduğu için beddua, lanet ve hakaretlerden en çok nasibini alan da o olmuştur. Aşağıdaki beyitlerde Yezîd için, “ey zehirli yılan mukabili, Malik sana cehennemde derhal zakkum ile ziyafet versin.” denmekte; Hz. Hüseyin’e yapılanlardan ötürü Yezîd’e, “ya anne ve babası canımız yandı, var sen de cehennem ateşine yan derse, ağlamaz mısın?” şeklinde bir soru yöneltilmektedir:

“Ey mâr-ı sem mukâbili zakkûm ile hemân
İtsin sana cahimde Mâlik ziyâfeti” (Arslan, 2011: 134)

“Yâ dirse mâder ü pederi yandı cânımız
Var sen de nâr-ı düzaha yan ağlamaz mısın” (Arslan, 2011: 123)

Geçmiş yaşantılar ve zihinde birikmiş tasarımlar yeni algılamalar ve söylemlerimiz üzerinde etkili olmaktadır (Balkış Baymur, 2014: 143). Bunun bir yansıması olarak Şeref Hanım Yezid’e hitapla, “keşke vücudun dünyaya hiç gelmeseydi, bu mihneti ve böyle felaketi görmez idik.” demektedir, Yezid dünyaya gelmemiş olsa, böyle bir felaketin yaşanmayacağı düşüncesine kapılmaktadır. Hatta kalemi muhatap alarak, onun batası adını pek çok yâd etmemesini salık vermekte, aksi takdirde kendisine de bir uğursuzluğunun dokunabileceğini söylemektedir:

“Ey kâş gelmeseydi vücûdun cihâna hiç
Görmez idik bu mihneti böyle felâketi” (Arslan, 2011: 134)

“Yâd itme batası adın ey hâme pek de çok
Şâyed ki tokunur sana da bir şe’âmeti” (Arslan, 2011: 135)

Ölüm ve klasik şiir birlikte düşünülürken mersiyeler akla gelmektedir. İslam’ın ve tasavvufun tesiriyle aslında ölüm olumlu algılanırken, mersiyelerde ölümün yüzü yer yer soğuk görülmekte, ölüme dair olumsuz anlamlar “felek”e yüklenmektedir (Durmuş, 2012: 108). Mersiyelerde felekle eş anlamlı olacak şekilde “çarh, feza, devr, dolab ve sipih” kelimelerinin de kullanıldığı görülmektedir (İsen, 1994: 24). Ölümle irtibatlı itici durumların felek ve ilgili kelimelerle anılması, klasik şairlerin “kader” konusundaki hassasiyetlerinin bir sonucudur. Yaşanan olumsuzluklardan kaderi ve bu bağlamda Yaratıcıyı mesul tutup da günaha düşmemek için şairler bakışlarını feleğe yöneltmektedirler. Nitekim aşağıdaki şiirde şair, feleğin ayrılık ile gönül sarayını berbat ettiğini söylemekte, “dostu muratsız, düşmanı mutlu etmek uygun mu” diye sormakta, zulmü mutad edinen felekten insaf beklemektedir. Ne var ki, alçak çarhın Yezid’e fırsat verip yardımda bulunduğunu belirtmekte, o iki padişahın başından geçenleri anınca, yalnız kendisi değil, mezar taşının da feryat ettiğini söylemektedir:

“Felek hicrân ile itdin sarây-ı hatırım ber-bâd
Sezâ mı dostu itmek nâ-murâd u düşmeni dil-şâd

Senin sad-dâd elinden dâd elinden ey sitem-mu’tâd
Virüp fırsat Yezid’e eyledin ey çarh-ı dîn imdâd

Olunca ser-güzeşti âh o iki şeh-r-yârin yâd
Yalnız ben değil seng-i mezârım da ider feryâd” (Arslan, 2011: 295)

“Ey merhameti, şefkati ve keremi olmayan ve ey zulüm, kahır ve cevr ile meşhur olan felek!” diyen şair ah çekerek, eğri yürüyürlü çarh ve vefasız gökyüzüne hitapla, “Muharrem asrıdır, yine gam merhaba eylesin.” demektedir. Hatta Allah Allah nidasıyla birlikte, “bu kadar dert ve gamı çekmeye bir avuç toprakta kudret mi var?” şeklinde yine inatçı çarha seslenmekte, bir bakıma bu duruma tepki göstermektedir. Şairin feleğe yönelişi, psikolojideki “yön değiştirme” isimli savunma mekanizmasını akla getirmektedir. Nitekim bu savunma mekanizmasına göre, çeşitli engellemeler karşısında, bu engellemelere sebep olan kişiye türlü nedenlerle çatamayan kimsenin, hıncını, egemenlik kurabileceği başka birinden ya da eşyadan alma durumu söz konusudur (Balkış Baymur, 2014: 103). Dolayısıyla yaşanan olaydan kaderi sorumlu tutma ve ona çatma lüksü bulunmayan şair, topu feleğe atmakta, adeta hıncını ondan çıkarmaktadır:

“Ey rahm u şefkati keremi olmayan felek
Vey zulm u kahr u cevr ile meşhûr olan felek” (Arslan, 2011: 305)

“Âh âh ey çarh-ı kec-rev ü sipihr-i bî-vefâ
Eylesin ‘asr-ı Muharrem’dir yine gam merhabâ” (Arslan, 2011: 276)

“Bu kadar derd ü ğamı çekmeğe Allâh Allâh
Bir avuç hâkde kudret mi var ey çarh-ı ‘anûd” (Arslan, 2011: 309)

Hayat boyunca alınan eğitim, edinilen tecrübe, inanç ve felsefenin insanda uyandırmış olduğu duygular, düşünceler ve bunlar hakkında kazanılan bilgiler zamanla ahenkli ve devamlı birer bütün meydana getirebilmekte, buna tutum denmektedir. Din, peygamber, inanç ve ibadetlerle ilgili duygu, düşünce ve davranışlar da dine karşı takınılan bir tutumun göstergesidir (Peker, 2014: 146, 147). Olumlu yönde dinî bir tutum sergileyerek seçkin Resul’ün evladı ve ailesinin muhibbi olduğunu söyleyen şair, her yıl bir mersiye söylemeyi kendisine düstur edinmektedir. Dolayısıyla şairin mersiye yazmasında, Ehl-i Beyt’e olan sevgisinin etkili olduğu görülmektedir. Ehl-i Beyt’i şaire sevdiren hususların ne olduğu burada önem arz etmektedir. Her şeyden önce şairin Müslüman oluşu, özel anlamda “seyyid” oluşu ve çevresinin de etkisi bu sevginin kaynakları arasında gösterilebilir. Nitekim insan davranışları üzerinde çevrenin de etkisi bulunmaktadır. Belli bir ortamda yaşayan insanın kişiliği, içinde bulunduğu toplumun özelliklerine, gelenek ve göreneklerine göre şekillenmektedir (Balkış Baymur, 2014: 293-294). Buna göre saygın bir aileden gelen ve Mevlevî olan, hatta Kadiriliğe meyli bulunan şairin, dinî değerler konusunda hassas davrandığı müşahede edilmektedir:

“Muhıbb-i âl ü evlâd-ı Resûl-i müctebâyım ben
Bana her sâl bir mersiye inşâdı şî’âr olsun” (Arslan, 2011: 125)

Ahirette rahmet, mağfîret, lütuf ve ihsana nail olma ümidi de şairin Kerbelâ Mersiyeleri yazma sebepleri arasında yer almaktadır. Bu vesileyle Şeref Hanım, belki öbür dünyada Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olacağını, başta Hz. Ali ve Hz. Fâtıma olmak üzere Âl-i Abâ'nın lütuf ve inayetini kazanabileceğini belirtmektedir (Arslan, 2011: 99-100). Nitekim aşağıdaki beyitlerde şair, "ey Allah'ın Resulü! Hesabın görüldüğü gün bana merhamet etmez isen, selamete mahal mi olur?" demekte ve aman dileyerek, kıyamet günü başışlanmasına delil olsun diye, ciğer kanıyla yılda bir mersiye yazdığını söylemektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in kızından aman isteyen ve Hz. Ali'den medet uman şair, Kerbelâ macerasının bağrını deldiğini ve canını yaktığını ifade etmektedir:

"Yâ Resûlallâh eger sen bana yevmü'l-arasât
Merhamet itmez isen cây-ı selâmet mi olur" (Arslan, 2011: 129)

"Yılda bir mersiye hûn-ı ciğerimle yazarım
El-amân rûz-ı cezâ hucet-i ğufrân olsun" (Arslan, 2011: 132)

"El-amân Bint-i Resûlullâh meded yâ Murtazâ
Deldi bağrım yakdı cânım mâ-cerâ-yı Kerbelâ" (Arslan, 2011: 276)

"Ceddinize sözünüz geçer, hemen diyesiniz ki, bu yüzü kara Şeref bizimdir, şefaata eyle" diyen şair, şefaata hususunda Hz. Peygamber'e ulaşmak için onun torunlarını aracı kılmakta, eğer o güzide iki torun, bu çaresizi kıyamet günü anmazlar ise, şimdiden dert ile inleyerek ağlamak gerektiğini belirtmektedir:

"Ceddinize geçer sözünüz diyesiz hemân
Bu rû-siyeh Şeref bizim eyle şefâ'ati" (Arslan, 2011: 136)

"Eger anmazlar ise rûz-ı cezâ nâ-çârı
Şimdiden ağlayarak derd ile zârî zârî" (Arslan, 2011: 283)

Hz. Hasan ve Hüseyin'in yanı sıra, Zeynel Abidin, İmam Bakır, Cafer-i Sâdık'tan da yardım bekleyen şair, söz konusu zatların, yarın o bizimdir demesi halinde, bundan yüce devletin olmayacağını, Musa Kâzım ve Rıza gibi bir sığınağı var iken, başka bir kimseye ihtiyaç duyulmayacağını söylemektedir. "Nakî ve Takî iki âlemde kâfi değil mi, Askerî Mehdi yeter, başkasına minnet mi olur?" diyerek diğer imamlardan da medet ummaktadır:

"Bendene Zeynü'l-Âbâ Bâkır u Sâdık ferdâ
O bizimdir dise bundan yüce devlet mi olur

Kâzım u Mûsa Rızâ gibi penâhım var iken
İlticâ itmeye bir kimseye hâcet mi olur

Bes değil mi iki 'âlemde Nakî ile Takî
'Askerî Mehdi yeter âhere minnet mi olur" (Arslan, 2011: 129)

Güzel ve faydalı bir eser bırakarak rahmetle anılmak insanın tabiatında bulunmaktadır. Bu duygunun bir yansıması olarak Şeref Hanım da, mersiyesini okuyan kişinin kendisini şâd eylemesini ve bir Fatıha ile sahibini yâd etmesini istemektedir. Dolayısıyla şairin mersiye yazma sebeplerinden birinin de, bu sayede, hayır-dua ile anılmak olduğu anlaşılmaktadır:

"Kim mersiyem okursa beni şâd eylesin
Bir fâtihayla sâhibini yâd eylesin" (Arslan, 2011: 305)

Görüldüğü üzere *Şeref Hanım*'ın, gerek soy itibarıyla seyyide olması ve yetiştirdiği çevresinin etkisi gerekse manevi anlamda bir kazanım elde etmeyi amaç edinmesi mersiye yazmasına vesile olmuştur. Ayrıca bu tür şiirlerinde duygusal yönünü daha çok açığa çıkararak yaşadığı duyguları okuyucuya fazlasıyla hissettirdiği görülmüştür.

4. Sonuç

Klasik Türk edebiyatına ait bir tür olup, deruni âlemin daha fazla dışa yansıtıldığı mersiyelerden hareketle şairin psikolojik yönünün tespitine yönelik olarak yapılan bu çalışmada, *Şeref Hanım Divanı*'ndaki mersiyelerde geçen beyit veya bendlerden duygu yüklü olanları seçilmek suretiyle şairin psikolojisi üzerinde durulmuştur.

Şeref Hanım'ın, kadın oluşunun da etkisiyle, duygusal atmosferi daha yoğun bir şekilde mersiye türündeki şiirlerine yansıttığı görülmüştür. Tabii ki bunda mersiye türünün de payı olmuştur. Çoğunluğu Kerbelâ Mersiyelerinden oluşan bu türe ait şiirlerine baktığımızda, şairin yaşadığı ıstırapı, hüznü, kederi; ciğerinin dağlanışını, yüreğindeki yangının büyüklüğünü; harap ve bitap oluşunu, çaresizliğini, sabır ve takatinin tükenişini hissetmiş olmaktayız. Bir tarafta şair, gönlündeki elemi izhar edip Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in yasını tutarken, diğer taraftan da bu zatların ölümünden sorumlu olanlara adeta kan kusmuştur. Nitekim başta Yezid olmak üzere İbni Ziyâd, Şimr ve zalimin yanında yer alan herkese lanet yağdırmış, bedduada bulunmuş ve hakaretlerini sayıp dökmüştür. Hatta yaşanan elim hadise karşısında şair, bir bakıma rahatlayabilmek için feleği de suçlamış ve Kerbelâ hadisesinin müsebbibi olarak görmek suretiyle huncını ondan çıkarmaya çalışmıştır.

Şeref Hanım'ın, Kerbelâ olayının sorumlularına atfen birçok beyitte "a" "ey" gibi hitaplarda bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun psikolojik yönden bir açıklaması olsa gerektir. Şöyle ki, insan aşırı derecede kızdığı ve nefret ettiği birinin o an için karşısında olmasını istemektedir. Zira bu sayede ağzına geleni söyleyip, hatta fiili tepkide bulunarak rahatlayabilecektir. Aksi takdirde rahatlayamadığı için içine düştüğü bu durum kendisine zarar verecektir. Dolayısıyla şair bu şekilde davranarak yüreğindeki öfkenin etkisini hafifletmiş olmaktadır. Öte yandan Yezid ve yandaşlarına

ettiği beddua, lanet ve hakaretlerle de şairin rahatlama çabası güttüğünü söylemek mümkündür.

İnsanın, sevdiklerini gözünden dahi sakınması misali, şair de Ehl-i Beyt'e olan sevgisinden dolayı onlara reva görülen zulmü kabullenememiş, onların ayağına batan dikenini bile kendi yüreğine saplanan bir hançer gibi görerek duygularını ve nefretlerini en üst perdeden haykırmıştır.

Şeref Hanım'ın, Ehl-i Beyt'e olan muhabbetinin yanı sıra, Allah'ın rahmetini, Hz. Peygamber'in şefaatinin, Âl-i Abâ'nın da yardımını elde etme beklentisi Kerbelâ Mersiyeleri yazma sebepleri arasında gösterilebildiği gibi, şairin seyyide oluşu ve yettiği çevre de mersiye yazmasında etkili olmuştur. Hz. Hüseyin'in soyundan gelen bir şairin, bilinçaltına ve kültürel kodlarına zaten bu hadiseden dolayı tutulan yasın işlendiğini söylemek mümkündür. Sosyal psikoloji bağlamında insanın, çevresinden etkilendiği; çevrenin ve toplumun, duyguları yönlendirdiği gerçeğinden hareketle şairin, aile çevresinden de etkilenecek Kerbelâ Mersiyeleri yazdığını söylemek de imkân dâhilindedir.

Mersiyelerinde sergilediği karamsar tutumda, şairin doğuştan getirdiği özelliklerinin, geçmiş yaşantılarının, öğrenmelerinin ve kadınlığının etkisi olduğu gibi, klasik Türk şiiri anlayışının etkisi de olmuştur. Zira bir geleneği aksettiren klasik Türk şiirinde şair, ayrılığı yaşamakta, vuslatı arzulamaktadır. Ancak vuslat, ya hiç gerçekleşmemekte ya da çok kısa sürmektedir. Nitekim çoğunluğu Kerbelâ Mersiyeleri olan bu mersiyelerinde de şair, sevgili konumundaki Hz. Hüseyin'den ayrı düşmüştür. Bu ayrılık onu karamsarlığa itmektedir.

Şairin psikolojik yönü, mersiyeleri bağlamında çözümlenmeye çalışıldığı için, sevinç ve huzura delalet eden hallere rastlanmamış, kişiliğin bu yönünü tanıma imkânı elde edilememiştir. Zaten söz konusu mersiyelere okur ve metin merkezli yaklaşılabildiğinden ötürü şairin psikolojisine dair sağlıklı tespitler yapabilmek büsbütün zorlaşmıştır. Ancak yine de bu tür çalışmalar vesilesiyle şairlerin kişiliğinin ve klasik Türk şiirinin psikolojiyle olan ilişkisinin öğrenilebileceği hükmüne varılmış, bu sayede klasik Türk şiirinin daha iyi anlaşılmasının sağlanacağına dair bir kanaat hâsıl olmuştur.

Sonnot

¹ Birden fazla cildi olup da her bir cildin 1'den başlamak üzere yeniden numaralandırıldığı kitaplarda, atf yapılan yerin sayfa numarasından önce Romen rakamlarıyla cilt numarası verilmiştir.

Kaynakça

Akkın, Cezmi vd. (2004). "Renklerin İnsan Davranış ve Fizyolojisine Etkileri". Erişim tarihi: 10.05.2016. <http://cms.galenos.com.tr/FileIssue/6/114/article/2004-4-274-282.pdf>.

Arslan, Mehmet. (2011). *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Balkış Baymur, Feriha. (2014). *Genel Psikoloji*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir. (H. 1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Durmuş, Mustafa. (2012). “Ölümü Güzelleştiren Eda: Türkçe Şair Tezkireleri ile Şairnâmelerde Ölüme Bakış ve Ölümün İfade Biçimleri Üzerine”. Erişim tarihi: 10.05.2016. <http://www.millifolklor.com/tr/sayfalar/94/10.pdf>.
- Fatın. *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. Haz. Ömer Çiftçi. Erişim tarihi: 20.05.2016. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0>.
- Ferber, Michael. (2007). *A Dictionary of Literary Symbols*. New York: Cambridge University Press
- İbn Hibbân (ty.). *es-Siretü'n Nebeviyye ve Ahbâri'l Hulefâ*. Tahkik: Sa'd Kerim el-Fekî. İskenderiyye: Daru İbn Haldun.
- İsen, Mustafa. (1994). *Acıyı Bal Eylemek -Türk Edebiyatında Mersiye-*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- . (1999). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalkışım, Muhsin. (2008). “Neşâti'nin İmam Hüseyin Mersiyesi”. Erişim tarihi: 10.05.2016. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi2/sayi2pdf/kalkisim_muhsin.pdf.
- Morgan, Clifford T. (2013). *Psikolojiye Giriş*. Editörler: Sirel Karakaş - Rükzan Eski. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Mutçalı, Serdar. (1995). *el-Mu'cemü'l-Arabiyyi'l-Hadis -Arapça-Türkçe Sözlük-*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Pala, İskender. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Peker, Hüseyin. (2014). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Sarıçam, İbrahim ve İrfan Aycan. (1993). *Emevîler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Selçuk, Bahir. (2015). “Nergisi'nin Kâfzâde Fâizî Mersiyesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (1), 9-22.
- Sona, Fatih. (2013). “Abdullah Salâhî'nin Hazreti Hasan ve Hüseyin'i Övgüsü: Hilye-i Hasaneyn”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 66, 77-104.
- Şemseddin Sâmî. (1996). *Kâmûsü'l-A'lâm*. c. 4. Ankara: Kaşgar Nesriyat.
- Ünver, İsmail. (1988). “XIX. Yüzyıl Divan Nazım ve Nesri”. *Büyük Türk Klasikleri*. c. 8. İstanbul: Ötüken-Söğüt Neşriyat, 105-300.
- Yahya Kaçar, Gülçin. (2013). “Hatip Zâkirî Hasan Efendi'nin Nühüft Makamındaki İmam Hüseyin Mersiyesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 66, 239-254.
- Yerdelen, Cevat. (1999). “Azmiyade Haleti'den Bir Mersiye”. Erişim tarihi: 10.05.2016. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunitaed/article/view/1020001785/1020001784>.
- Zavotçu, Gencay. (1999). “Mersiye'nin Tarihçesi Hakkında”. Erişim tarihi: 10.05.2016. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunitaed/article/view/1020001395/1020001391>.